

**“AGROSANOAT XO’JALIKLARINI BOSHQARISHDA
RESURSLARDAN OPTIMAL FOYDALANIB TANNARHNI
PASAYTIRISH”**

Azimova Xurshida Mirsamadovna
TKTI mustaqil tadqiqotchi
E-mail: hurshidazimova@gmail.com.

O‘zbekistonda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarining barqaror ishlashi, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘sib borayotgani davlatimiz rahbari rahnamoligida milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli izchil islohotlarning bevosita samarasidir. Zero, bu mezon bugungi kunda globallashuv va jahon bozorlarida raqobat kuchayib borayotgan bir sharoitda asosiy hisoblanadi.

Eksport qilinadigan tovarlarning eng muhim turlari bo‘yicha jahon bozorlari sharoitlari keskin yomonlashayotgan bir sharoitda, jahon iqtisodiyotiga globallashuv munosabati bilan mamlakatimiz maxsulot eksport qiluvchi korxonalarini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, eksport salohiyatini mustahkamlash bo‘yicha samarali chora-tadbirlarni ko‘rish muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon bozorlarida mahalliy mahsulotlar hajmini saqlab qolish va yanada eksportni kengaytirish choralari ustida ish olib borish bugungi kun dolzarb vazifadir.

O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish ko‘plab korxonalar uchun ularning tashkiliy tuzilmasi samaradorligini oshirish, faoliyat ko‘lamini kengaytirish, ishlab chiqarish harajatlarini qisqartirish, yangi bozorlarga chiqishning muhim masalasiga aylanib bormoqda. Bir tomondan, bozor (marketing siyosati, strategiyasi va boshqalar) va moliyaviy mustaqillik bilan bog‘liq operativ faoliyat davr talabiga aylansa, ikkinchi tomondan, umumiy boshqaruv tizimning alohida elementlari buxgalteriya hisobi va uning ma‘lumotlarini amalga oshirishga alohida e‘tibor qaratiladi. Shunday qilib, ishlab chiqarish xarajatlarni pasaytirish bo‘yicha xorijiy va mahalliy tajribani Respublikamiz iqtisodiyotining hozirgi holatiga va aniq korxonalarining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashtirish zarurati mavjud.

Mahsulot ishlab chiqarish va sotish uchun xarajatlarni samarali boshqarishsiz korxonaning yuqori samaradorlik natijalariga erishish mumkin emas. Moliyaviy hisobda "xarajatlar" atamasi aniq maqsadga erishish uchun foydalaniladigan resurslar miqdorining pul ko‘rinishidagi ko‘rsatkichi sifatida aniqlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi 2016 yil 13 aprelda yangi tahrirda qabul qilingan “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi qonuni 7-moddasida “Aktivlar, majburiyatlar,

xususiy kapital, zaxiralar, daromadlar, xarajatlar, foyda, zararlar va ularning harakati bilan bog‘liq xo‘jalik operatsiyalari buxgalteriya hisobining ob'ektlaridir” - deb tavsif keltirilgan.

Iqtisodiyotni globallasuvi sharoitida moliyaviy faoliyat zamonaviy kompaniyalar asosiy faoliyatiga aylanmoqda. Xalqaro standartlarga muvofiq bunday xarajatlarga moliyaviy aktivlarning chiqib ketishidan zararlar, moliyaviy aktivlarning qadrsizlanishidan zararlar, moliyaviy aktivlarni reklassifikatsiya qilishdan zararlar va boshqa moliyaviy xarajatlarni kiritish mumkin.

Korxonaning odatdagi faoliyati bilan bog‘liq bo‘lmagan xarajatlari – bu korxonaning odatdagi kursi faoliyati jarayonida yuz berishi yoki yuz bermasligi mumkin bo‘lgan xarajatdir. Bularga tabiiy ofat tufayli yuzaga kelgan xarajatlar, joriy bo‘lmagan aktivlarni tasarruf qilishdan zararlar, valyuta kursi bo‘yicha zararlarni kiritish mumkin. Ishlab chiqarish xarajatlari amalga oshirish natijasida mahsulot tannarxi shakllanadi.

Shunday qilib, ishlab chiqarish xarajatlariga asosan fan-texnika yutuqlari, yuqori ishchi kuchi, xom-ashyo resurslari asosiy ta'sir ko‘rsatadi. Mehnatni ilmiy tashkil qilgan xolda ishlab chiqarishni yuksaltirib borish xam muhimdir.

Yagona eng muhim belgilovchi miqyosdagi iqtisodlar sanoat konsentratsiyasi darajasining tarkibiy qismi bo‘lib, yirik kompaniyalar uchun bu asosiy omil bo‘ladi. Kichik va o‘rta kompaniyalar, birinchidan, korxonaning kichikligi bilan bog‘liq bo‘lgan moslashuvchanlik, ikkinchidan, korxonalarning keng ko‘lamli ishlab chiqarish tufayli kelib chiqadigan motivatsiya va muvofiqlashtirish muammolari tufayli bo‘lishi mumkin.

Korxonalarning bozorga mahsulot yetkazib berishga bo‘lgan layoqatini aniqlab beruvchi muhim omili ishlab chiqarish sarf - xarajatlar darajasi hisoblanadi. Har qanday tovarni ishlab chiqarish iqtisodiy resurs sarflarini taqozo qiladi, ular ham ma'lum bahoga ega bo‘ladi. Korxonalar bozorga taklif qiladigan qandaydir tovar miqdori iqtisodiy xarajatlar (resurs baholari) darajasiga, resurslardan foydalanish samaradorligi va tovalar bozorda sotiladigan baholarga bog‘liq.

Xarajatlarni kamaytirish har qanday jamiyat, har bir tarmoq va korxonaning asosiy va dolzarb vazifalaridan biridir. Ishlab chiqarish tannarxining darajasi foyda miqdori va rentabellik darajasini, korxonaning moliyaviy ahvolini va uning to‘lov qobiliyatini, kengaytirilgan takror ishlab chiqarish tezligini, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining xarid va chakana narxlarini belgilaydi. Tahlil jarayonida tannarxning oshishi sabablarini o‘rganish kerak:

1. Ob'ektiv sabablar korxonada faoliyatiga bog'liq emas (sanoat mahsulotlari narxining o'sishi: asbob-uskunalar, energiya, yoqilg'i-moylash materiallari).

2. Sub'ektiv sabablar bevosita boshqaruv darajasi va mavjud resurslardan foydalanish bilan bog'liq. Shu bilan birga, mehnat resurslari, asbob-uskunalar, o'g'itlardan oqilona foydalanilmayapti, buning natijasida mahsulot birligiga ortiqcha sarflanadi. Masalan misol tariqasida q'alla sanoatini korib chiqishimiz mumkin. G'alla sanoati O'zbekiston Respublikasi agrosanoat majmuasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanib, g'alla va uning qayta ishlangan mahsulotlari mamlakat uchun strategik ahamiyatga ega. G'alla eksporti va importi O'zbekistonda bug'doy bozorining zarur tarkibiy qismi bo'lib, uni barqarorlashtirishning asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib, bozor iqtisodiyoti sharoitida donning "adolatli" narxini ta'minlashdir. G'alla bozorini tartibga solishning asosiy muammosi kelajakdagi hosilning noaniqligi va oldindan aytib bo'lmaydigan omili bo'lib qolmoqda.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligining eng muhim ko'rsatkichi mahsulot tannarxi hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi korxonalarida ularning yalpi foydasini shakllantirish va moliyaviy farovonligini ta'minlashda xarajatlar va hosildorlikni birgalikda boshqarish e'tibor ob'ekti bo'lishi kerak. Shuning uchun sifat ko'rsatkichlarini yo'qotmasdan maksimal iqtisodiy samara beradigan, ya'ni, birinchi navbatda, mahsulot tannarxini pasaytiradigan va hosil tufayli tovar mahsuloti hajmini oshiradigan texnologiyani aniq tanlash muhimdir.

G'allakorlikda hosilning oshishi bilan mahsulot tannarxini pasaytirish qonuniyati mavjud. Ishlab chiqarish tajribasi, dala tadqiqotlari va hisob-kitoblar natijalari shuni ko'rsatadiki, hosildorlikning ma'lum darajalariga erishilganda, tannarx o'sishni boshlaydi, ya'ni, ma'lum darajadan, navning genetik salohiyatiga yaqinlashganda, hosilning har bir keyingi sentneri tobora qimmatroq bo'ladi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari xarajatlari tarkibida yoqilg'i-moylash materiallari narxi 5 foizdan 18 foizgacha yetadi. Yoqilg'i-moylash materiallari narxining yillik o'sish tendentsiyasi tufayli ushbu komponent o'sishda davom etadi. Mashina-traktor agregatlaridan foydalanishni kompyuterlashtirish orqali xarajatlarni kamaytirish mumkin. Agrosanoat majmuasini raqamli transformatsiya qilish, global sun'iy yo'ldosh, mahalliy monitoring va nazorat qilish tizimlaridan foydalangan holda, onlayn rejimda dalada amalga oshiriladigan operatsiyalar uchun raqamli dispetcherlik tizimlarini joriy etish yoqilg'i xarajatlarini kamaytirish, mashina va traktor agregatlarining yo'nalishlarini optimallashtirish imkonini beradi. Urug' tuproqqa kirishining har bir santimetri uchun yoqilg'i sarfining taxminan 5% shudgorlashda 10-20% gacha kamaytirish mumkin.

Shundan korish mumkinki, bugungi kunda iqtisodiyotimizda xarajatlar va tannarxni pasaytirish orqali mahsulot raqobatbardoshligini oshirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Shu bois, iqtisodiy fanlar blokida tannarxi hisobi fanini alohida o'rganish, uning maqsadi, vazifalari va ob'ektini ochib berish o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 01.02.2022
2. Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun, 7-modda. <https://lex.uz/acts/2931253>
3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak., 2017 yil 14 yanvar.- Toshkent: "O'zbekiston", 2017, -26 b.
4. Sheremet A.D. Upravlencheskiy uchet: Uchebnoye posobiye/Pod red.. – 2-ye izd., ispr. – M.: IDFBK-PRESS, 2002. – 312s
5. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 9-jild. –Toshkent, 2005. –B.391.
6. Fomina O.B. Izmeneniye konseptualnix osnov MSFO. file:///C:/Users/SamISI-ATM/Desktop/34%20-%20Fomina%20Fomin.pdf
7. Toshnazarova D. S. «Xarajatlar va tannarx tushunchasi, ularning mazmuni va ta'vsi» "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2021 yil 35-b.
8. What are manufacturing costs? <https://www.accountingcoach.com/blog/what-are-manufacturing-costs>
9. Kurs ekonomicheskoy teorii: uchebnik 7-ye izd., dopoln. i pererab. Kirov: «ASA», 2012 g. 248 s.
10. Sovremenniy strategicheskoy analiz. 7-ye izd. SPb.: Piter, 2016 g. 254 s.
11. Kunsman M.V. Ekonomicheskaya teoriya. Kurs leksiy. – Moskovskiy avtomobilno-dorozhniy institut (MADI), 2015 g. 69 s
12. Sokolov N.A., Kubishkin A.V. Ekonomicheskaya teoriya: uchebnoye posobiye. – Bryansk: Izd-vo Bryanskiy GAU, 2015 g. 124 s.
13. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-i/>

